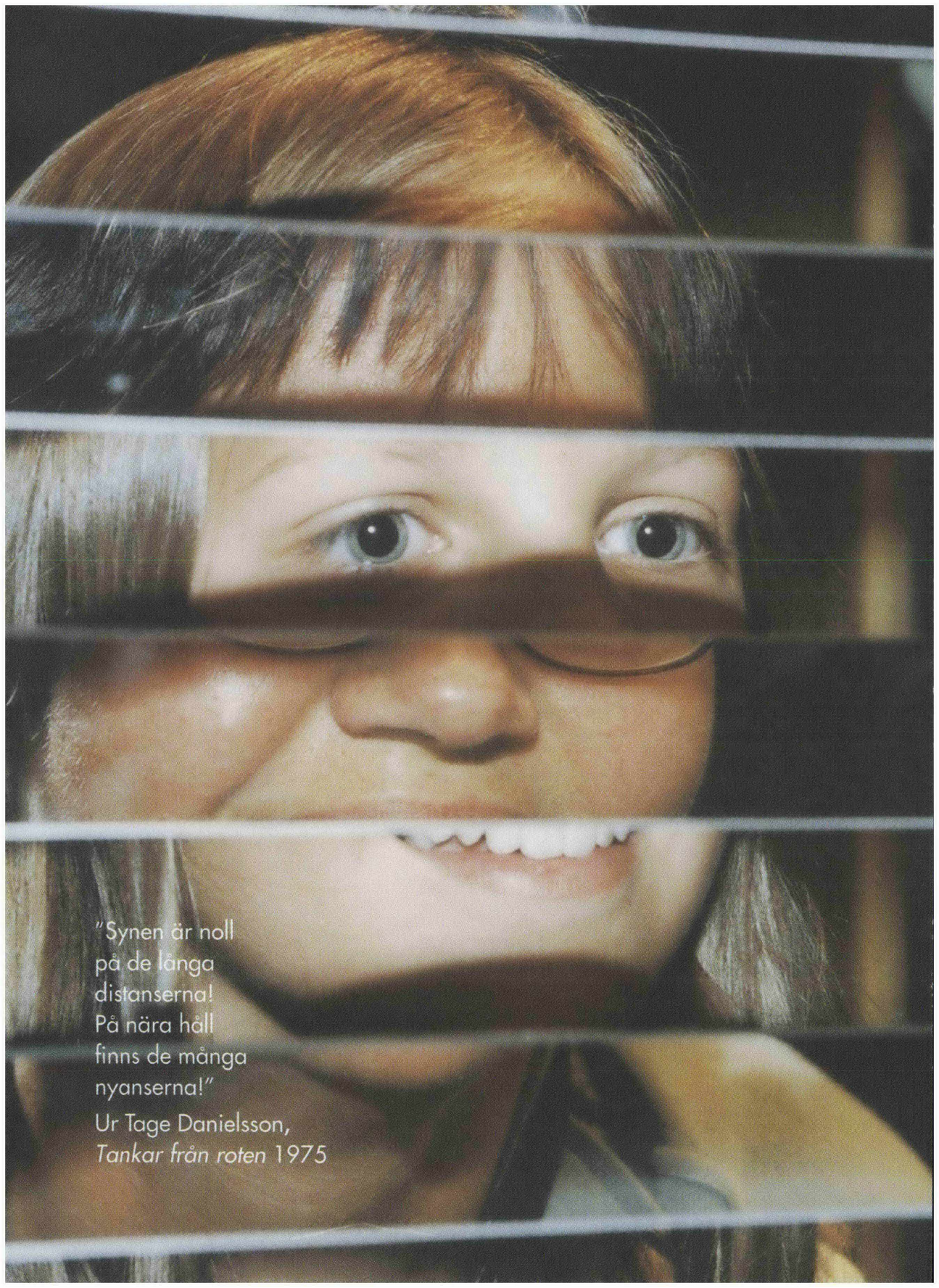

”Synen är noll
på de långa
distanserna!
På nära håll
finns de många
nyanserna!”

Ur Tage Danielsson,
Tankar från roten 1975

ERIK HOFRÉN

Att resa i museilandskapet med lätt bagage

Vi ser och ser, och vart vi ser, ser vi museer. Museianden har sluppit loss ur sin kostbara lampa och far nu all världen kring.

Museet som teori och i all synnerhet som praktik har otvivelaktigt haft betydande framgångar under 1900-talet, allt större ju äldre seklet blivit och millennieskiftet närmat sig.

Det goda med detta bör just vara – tid för eftertanke och självrannsakan.

När, var och hur och av vem har uppdragen formulerats för museet i det moderna samhället? Och hur har detta dokumenterats och gestaltats?

Har museerna varit, inte bara deltagande observatörer, utan även observerande deltagare i samhällsutvecklingen? Sett i ett internationellt perspektiv synes det svenska museilandskapet vara förhållandevis väl brukat. Den geografiska spridningen är någorlunda (även om storstadskoncentrationen är markant) liksom ämnesspridningen acceptabel (även om det är mer kultur än natur).

Vad väntar museerna under 00-talet? Kommer museilandskapet att omarronderas – i väntan på, om inte Godot, så på sin Maclean!

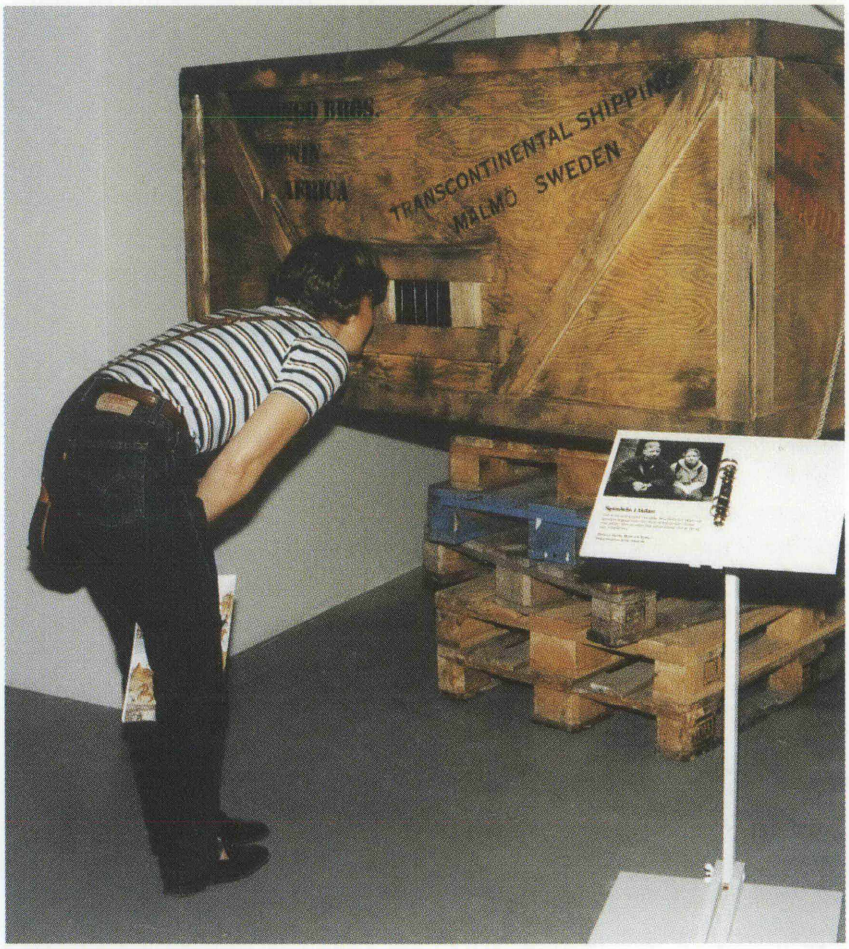
Det sägs att det är svårt att spå om framtiden. Men det är just detta som museerna och kulturminnesvården och, i vidare mening, kulturarvsektorn, måste göra med ett betydligt större allvar.

Mediakonkurrensen kommer att vara allt hårdare (Internet exempelvis ökar med nära 100 procent årligen och tar för sig) och även om museet kan förefalla tryggt i sin samlarroll, närmast ett monopol, är osäkerheten inför

FOTO NISSE CRONESTRAND, TEKNISKA MUSEETS ARKIV

dess samhälleliga roll desto påtagligare. Samtidigt är det här i denna växelverkan som museianden måste söka sin framtid.

Det vore likväl frestande att söka locka tillbaka museianden till sin lampa för att möjligen kunna se skogen för alla träd. Varje dag året runt världen kring tillkommer nya museer som spänner över vida fält. Vad som länge mest framstod som en västerländsk företeelse – museet som upplysningsprojekt – är numera, och i allt högre grad, en världsomspännande rörelse. Utan att närmare fördjupa sig här menar jag att det är i denna spänning mellan det globala och det lokala som museianden hämtar sin energi. Det globala är också det lokala, ett perspektiv som tecknas tydligt i den stora UNESCO-rapporten, *Vår skapande mångfald,* med dess nyckelord *sustainability* och *ability,* dvs närmast uthållighet, kompetens och förmåga.

Vad finns i lådan?
FOTO TRULS NORD, TEKNISKA MUSEETS ARKIV

Kulturarvet har hög tillväxttakt och är således en fråga inte bara om kvalitet utan även om kvantitet som måste hanteras på något sätt. Att bli uppförd på världsarvslistan är som att vinna medalj i världsmästerskapen i kulturarvsprestanda.

Om man håller sig enbart till Europa och den officiella museidefinitionen fanns för två generationer sedan inte fyra av fem av dagens museer. Men denna snäva definition vill knappast museianden kännas vid när den väl sluppit ur sin behållare som kändes alltför trång för en fri ande med skiftande sinnelag.

Till skillnad från luftandar måste jag hålla mig på marken. Och i fortsättningen söker jag befara tre vägar, nämligen *Vägen till museet, Vägen genom museet* och *Vägen ut ur museet.*

Vägen till museet

Det har redan nämnts hur intensiv och tung trafiken blivit på *Vägen till museet.* Ja, så till den grad att det virtuella museet väljer den elektroniska motorvägen. Men sett i museihistoriens förklarande ljus var vägen till museet länge enkelriktad och förbehållen de få – den ledde om man så vill från furstens hov till folkets hus med hållplatser i borgerlighetens offentliga rum. Denna utveckling finns relativt väl beskriven i den vetenskapliga litteraturen. Det är dock den oskrivna historien som intresserar mest. Den historierörelse för industrisamhället som under de senaste decennierna tagit sig konkret gestalt i de så kallade *arbetslivsmuseerna* och som verkligen är tusen och en källor till den samtida svenska historien.

I uppslagsbokens termer karakteriseras industrisamhället av att industrisektorn är ledande för produktion, inkomster och sysselsättning, liksom att industrin präglar sociala förhållanden och livsmiljö. Inte sällan med det viktiga tillägget att det moderna fabrikssystemet står i centrum för industrisamhällets uppkomst och utveckling. Om man tänker sig allt detta omsatt i det lokala och i vardagen besitter man nyckeln till vad arbetslivsmuseerna vill vara, nämligen en berättelse om samtiden, den materiella lika väl som den mera immateriella. Kanske kan det också uttryckas på detta sätt: att göra sin röst hörd och bli lyssnad till, att bli sedd i museilandskapet.

Även om jämförelsen haltar något kan arbetslivsmuseerna betecknas som industrisamhällets hembygdsgårdar och i all synnerhet Folkhemmets.

Tack vare dessa har museilandskapet blivit mycket rikare på upplevelser. Ofta kan det vara mera givande att söka sig fram längs obanade stigar än följa de markerade lederna. Arbetslivsmuseerna söker sina rötter i det folkbildande arbetet, i studiecirklar som *Bygd i förvandling, Stiga vi mot ljuset* och *Gräv där du står.* Men även i den statliga kulturpolitiken som den for-

mulerades år 1974, liksom i Lagen om medbestämmande i arbetslivet från år 1976 och som gav upphov till projektet *Kultur i arbetslivet.*

Jag har uppehållit mig vid arbetslivsmuseerna av ett alldeles speciellt skäl – dock inte museiteoretiskt, för arbetslivsmuseerna begagnar sig av de beprövade verktygen om än skalenligt förminskade – för att de är konkreta uttryck för hur yttrandefriheten kan brukas i kulturlandskapet. Dessa museer är inte en specifik svensk företeelse, men väl, vågar jag påstå, en nordisk. När den internationella museihistorien en gång skrivs bör dessa nordiska museer inta en framträdande plats som exempel på en bred folklig historierörelse där det självupplevda och samtiden utgör ledmotivet.

Vägen genom museet

Vägen till museet synes mig vara enkel att befara i jämförelse med *Vägen genom museet* som närmast kan beskrivas som labyrintisk. Den har under årens lopp gäckat alla statliga utredningar.

Varför? Ett av många möjliga svar kan vara att museet som sådant är ett långsamt medium. Förändringar aldrig så nödvändiga måste ses och planeras på lång sikt och avsevärt mer, än vad som hittills varit fallet, involvera museilandskapets egna skötare. En medveten och långsiktig strategi är av nöden påkallad om inte museilandskapet om tjugofem år ska ligga för fäfot, eller vad som förefaller troligare, vara ett av underhållningsindustrin överlagrat kulturlager.

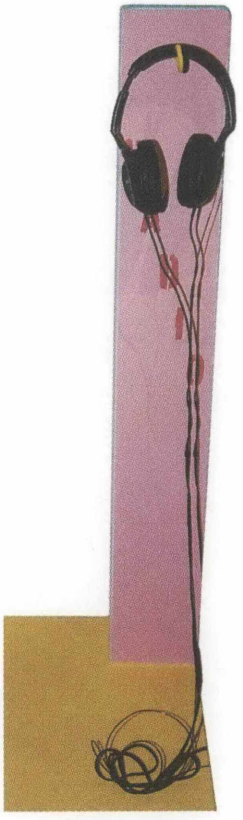
Det är sant att det är svårt att passa in museet i en standardiserad byråkratisk organisationsram. Samtidigt vill jag gärna slå fast: Museet är som bäst när spelrummet är som störst – vilket inte på något vis utesluter ordentliga regler.

Vad som så uppenbart saknas i dagens svenska museilandskap är lusten och kanske även möjligheten att experimentera i full skala med nya arbetsformer. Det finns naturligtvis undantag. Arbetets museum som öppnades år 1991 i Strykjärnet i Norrköpings industrilandskap är ett sådant.

Museet har sökt utveckla ett arbetssätt, den museala samverkans- och kommunikationsspiralen, som bygger på ett sammanhållet energiflöde av vetenskapligt dokumenterande, konstnärligt gestaltande och samhällskritiskt debatterande. Ett processmuseum med delaktighet som ledstjärna. Detta i sin tur har som konsekvens att skiftande kunskaper utanför museet naturligt engageras i de skilda projekten.

Den museala logistiken blir annorlunda om man ibland prövar att byta ut de vedertagna verben samla, vårda etc mot exempelvis att tolka, att berätta, att lära, att handla. När det gäller museer borde som grundläg-

Lyssna noga!
FOTO TRULS NORD, TEKNISKA MUSEETS ARKIV

gande behov identifieras stimulans, eftertanke och insikt, menar Kenneth Hudson, museivärldens grand old man.

Det kan kanske påstås att alltför många etablerade museihus rymmer alltför många sega gummor och gubbar varav jag själv är en. Detta förhållande må synas som en belastning, men kan också ses som en betydande tillgång om yrkeskunskapen kontinuerligt och kritiskt traderas. Att detta nu sker i så ringa omfattning måste betecknas som en ordentlig generationskris. I själva museet håller idag på att begås ett allvarligt kunskapsbrott. Desto allvarligare eftersom museet i sig är ett för samhället viktigt och dyrbart generationsprojekt.

Längre fram i denna uppsats vill jag plädera för ett brobygge som jag kallar *Gott museimannaskap.*

Vägen ut ur museet

Den tredje vägen, *Vägen ut ur museet,* delar snabbt upp sig i flera. Dels i en som tar avstånd från museitanken och underkastar sig nuets diktatoriska färla. Dels i en där det etablerade museet tentativt söker nya metoder. Dels i en som behåller vissa tankar men motiverar dessa ur ett kulturarvsperspektiv som på sitt sätt ersätter traditionsbegreppet. En tendens som framträder mer tydligt i Nord- och Sydamerika än i Europa där 1800-talets konstmuseer bibehåller och även stärker sin ställning, möjligen i viss konkurrens med 1900-talets science centers.

Vad som särskilt borde inspirera det svenska museisamhället med dess relativt låsta struktur är när väl etablerade museiorganisationer söker nya metoder att kommunicera, som exempelvis när världens största museisystem (Smithsonian i USA) på 1960-talet initierade ett grannskapsmuseum, Anacostia, i det utsatta och underprivilegierade svarta Washington. Det var ett medvetet försök *att motivera dess invånare till handling och förändring,* att mobilisera en inneboende energi. Liksom att väcka insikten om äganderätten till det egna kulturarvet.

June Jordan, en svart poet, skrev i protest mot den dominerande museisynen:

"Take me into the museum and show me myself, show me my people, show me soul America. If you cannot show me myself, if you cannot teach my people what they need to know – and they need to know that nothing is more important than human life – if you cannot show and teach these things, then why shouldn't I attack the temples of America and blow them up? The people who hold the power, and the people who count pennies, and the people who hold the keys better start thinking it all over again." (Citat ur Edward P Alexander, *Museums in motion.*)

Det sociala museet vars mål just är handling och förändring idag och inte i morgon låg också till grund för de med Anacostia samtidiga försöken i Mexiko med flyttbara skolmuseer där kännedomen om de egna tingen var det första steget i en omfattande alfabetiseringskampanj.

Omedelbart medges att mina exempel framstår som föråldrade. Men å andra sidan brukade Alva Myrdal begreppet det sociala museet redan på 1930-talet. Och vad har egentligen hänt!

Ekomuseet

Ekomuseet har hänt och händer. Ekomuseet vill jag se som en fortsättning, förnyelse och fördjupning av den sociala museitanken, att väcka insikten om äganderätten till det egna kulturarvet. Men först som sist är ekomuseet det mest generösa av alla möjliga museala arbetsformer. Det är därför ägnat att förvåna att ekomuseitanken hittills inte satt några djupa spår i det svenska kulturlandskapet. Med ett lysande undantag, Ekomuseum Bergslagen, en fortgående studiecirkel med allas kulturarv som sammanhållande tema och som i sina goda stunder frigör fantasi och uppfinningsrikedom. Ekomuseet som platsens själ, ekomuseet som synvända. Mauritz Edström skriver i sin självbiografi *I min faders hus* (1984):

Gott handlag?
FOTO JANNIS EFTATHAKIS, TEKNISKA MUSEETS ARKIV

"Historiekursen var den underbaraste. Förut hade historien verkat som en säck. Där låg det nyaste överst och mer och mer travades dit varje år. Det som hänt för länge sedan låg längst ner i säcken. Man kunde gräva sig ner till det nästan oåtkomliga bottenlagret som var kunskapen om forntiden. Då upptäckte jag att jag kunde läsa historia som en annan sorts geografi. Tiden var landskapet. Nuet var den plats där jag befann mig. Därifrån kunde jag se ut över det som hänt genom århundradena och årtusendena som över olika landskap och länder i tiden. Jag kunde resa i historien. Utsikterna var hisnande."

Nuet är den plats där vi befinner oss och ekomuseet är om man så vill dess profet. Inledningsvis ställde jag frågan: Vad väntar museerna på nästa årtionde? Att bli upptäckta! Om så sker kommer ekomuseitanken vara den som meningsfullt kan brukas såväl i storstadscentrum som förort och glesbygd.

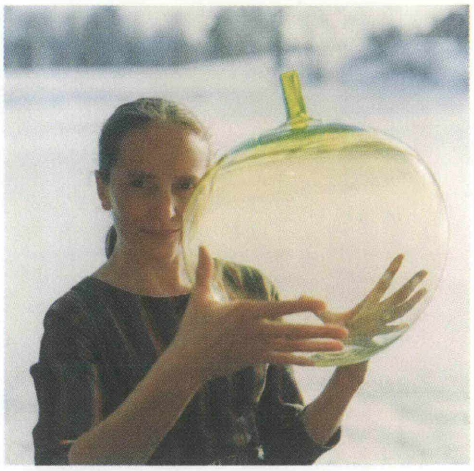
Vägarna de skrida i det svenska museilandskapet. Men de kan inte dölja det faktum att vi i detta landskap står inför skiljevägen likt Stiernhielms Hercules. Valet måste göras.

Gott museimannaskap

Ett *Gott museimannaskap* är ingen dålig ryggsäck. På samma sätt som det goda sjömannaskapet måste omfatta alla, från kapten till yngsta lättmatros, och vara byggt på kollektiv samverkan, särskilt när molnen hopar sig vid horisonten. På samma sätt, om än med andra förtecken, måste det goda museimannaskapet fungera. De skilda kunskapsområdena måste aktivt interagera, erfarenhetskunskapen ofta den tysta, yrkeskunskapen som innefattar ett vitt spektrum, den vetenskapliga kunskapen där museologin är ett perspektiv och inte minst den konstnärliga kunskapen. Det bör inte finnas alltför många grindar mellan universitetens campus och museilandskapets ägor.

I det goda museimannaskapet måste också ingå medvetandet om att museet faktiskt utövar makt. Det är således angeläget att se den dialog som museet eftersträvar i ett maktperspektiv. Den norske sociologen Stein Braathen diskuterar i sin bok *Dialogens villkor i datasamfundet* huruvida ny kunskap just ger makt och vem som i så fall får den.

Tillkommer makten den som tillägnar sig kunskap eller den som erbjuder kunskap på sina premisser? Kommer den ökade informationen som följer med elektroniskt baserade nätverk att bredda åsiktsperspektivet – eller tvärtom bidra till åsiktsmonopol, där media som når de många samverkar med nätverk som sammanbinder de få? Frågorna borde bränna till och tända eldar i museilandskapet.

Museiandens hemvist?
FOTO KW GULLERS, NORDISKA MUSEETS SAMLINGAR

Vi bär ju alla på en karta över oss själva. Vår karta över oss själva är en del av vårt landskap, vår självförståelse. Om vi godtar en bestämd karta som allenarådande kan vi komma att anpassa oss som landskap till denna karta. Våra självbilder, modeller av verkligheten formas av forskare, politiker, journalister, terapeuter, konstnärer. Museimän och andra medlemmar av symboleliten med institutioner till sitt förfogande.

Vad som nu behövs är alternativa verklighetsmodeller, alternativa museitankar – då vidgas synfältet. Dialogen mellan självständiga synsätt i museilandskapet bör aktivt stimuleras. Den italienske författaren Claudio Magris inleder sin bok *Mikrokosmos* med att berätta om Café San Marco. Café San Marco är en Noaks ark, där ingen ges företräde eller utesluts, där det finns plats för alla, för varje par som söker skydd när regnet vräker ner och för ensamstående likaså. Ett kafé i Magris mening är en platonsk akademi där ingenting undervisas, men man lär sig att umgås och man blir klarsynt. Man kan småprata och berätta, men det är omöjligt att predika, hålla sammanträden eller föreläsa.

På museer däremot är det fullt möjligt att såväl predika, hålla sammanträden som att föreläsa. Varför då denna sammanställning, museer och kaféer? Svaret är enkelt. Det är vårt behov av samtal. Samtal är utbyte, samspel, upptäckt och äventyr, redskap för gemenskap och medvetenhet. I en av sina böcker låter oss Eyvind Johnson komma fram till den djupt demokratiska tanken att det fria samtalet är den metod mänskligheten funnit och som han tror på. Samtalet är nära släkting till kompromissen, toleransen, till det obundna sanningssökandet. Ett museum utan kafé är sålunda endast ett halvt museum. Det finns museer som är förflutenhetens spegel, men också museer som är framtidens. Jag tror att framtiden framför allt tillhör de lokala museerna, de i vardagen förankrade, de samtiden uttryckande, de framtiden förändrande.

Det nu sagda, är det bara ord som försvinner i vinden? Vem har med ett näst intill omöjligt begrepp kulturarvsformuleringsprivilegiet? Vem avgör vad som skall sättas på dagordningen? Är museet som en av aktörerna ett medium på samma sätt som tidningen, radion eller televisionen? Angelägna frågor, laddade med politiskt innehåll.

Kulturarvet må vara ett ämne med långa halveringsperioder. Men ju närmare man kommer den egna samtiden desto hetare blir det för de institutioner som engagerar sig. I sin tidigare nämnda rapport, *Vår skapande mångfald* (1995) skriver Världskommissionen för kultur och utveckling:

Den kreativa processen.
FOTO KW GULLERS, NORDISKA MUSEETS SAMLINGAR

"Få institutioner /.../ är rustade för att hantera de sociopolitiska aspekterna av kultur och utveckling. Ett nytt tänkande och en ny utbildning krävs, så att samhällenas inställning till sitt arv kan omprövas. Detta innebär att företrädare för de humanistiska vetenskaperna engageras och att en ny institutionell bas byggs upp varvid man tar fasta på kulturarvets samband med samhällslivet och med kulturell kontinuitet."

Den franske museibyggaren och socialarbetaren Hughes de Varine menar att i likhet med samhällsutvecklingen kan det lokala museet bäst beskrivas som en process. Det är varken en institution eller en fast given struktur. Det är som samhället självt, levande i ständig förändring, för att anpassa sig till dynamiken i sitt samhälle och dess omvärld, den regionala, nationella och globala.

Synen är noll på de långa distanserna. På nära håll finns de många nyanserna.

Museianden har landat.

REFERENSER

Braathen, Stein (1994) "Dialogens villkor i datasamfundet" här citerat efter Erik Hofrén, *Det gröna porslinspalatset, Nordisk Museologi 1994/1.*

Danielsson, Tage (1975) *Tankar från roten.* Stockholm.

Edström, Mauritz (1984) *I min faders hus.* Stockholm.

Hudson, Kenneth (1996) "Ett viktigt vägval" ur *Museet som makt och motstånd. Festskrift till Erik Hofrén 10 april 1996.* Norrköping.

Johnson, Eyvind (1941–43) *Grupp Krilon, Krilons resa, Krilon själv.* Stockholm.

Jordan, June (1979) ur Edward P Alexander, *Museums in motion.* Walnut Creek, Kalifornien.

Magris, Claudio (1998) *Mikrokosmos.* Stockholm.

de Varine, Hughes (1996) "Lokalmuseet som process" ur *Museet som makt och motstånd. Festskrift till Erik Hofrén 10 april 1996.* Norrköping.

World Commission on Culture and Development (1996) *Vår skapande mångfald: rapport från Världskommissionen för kultur och utveckling.* Svenska unescorådet, Stockholm.